

TANULMÁNYOK

BALLA TIBOR

A LEITHA ÉS MAROS MONITOR BOSZNIA-HERCEGOVINA 1878-AS OKKUPÁCIÓJÁBAN

Az Osztrák–Magyar Monarchia nem csak az Adrián, hanem a Dunán és annak mellékfolyóin is rendelkezett hadihajókkal, amelyek bevetésére többször is sor került a birodalom fennállása idején. Eltekintve az első világháború küzdelmeitől, egyik legfontosabb és leghosszabb ideig tartó alkalmazásuk Bosznia és Hercegovina 1878-ban történt katonai megszállása során következett be. Az okkupációról az azóta eltelt évek alatt számos alapos monográfia és részfeldolgozás született, amelyek túlnyomó többsége azonban az osztrák–magyar beavatkozás politikai vonatkozásaival, a szárazföldi csapatok részvételével és hadműveleteivel foglalkozik. Mindezedig igen kevésbé volt feltárt és ismert a császári–királyi hadiflotta egészének, valamint dunai hadihajóinak tevékenysége az okkupáció során, melynek összefoglalását a következőkben kíséreljük meg.

A két monitor rövid története

A dunai birodalom 1866-tól nem rendelkezett folyami haderővel. Az 1864-ben Helgolandnál a dánok, majd 1866-ban Lissánál az olaszok ellen vívott győztes tengeri ütközet hőse, Wilhelm von Tegethoff ellentengernagy, majd altengernagy, aki 1868-tól 1871-ig a haditengerészet parancsnoka volt, 1868-ban tervet dolgozott ki a haditengerészet fejlesztésére, amelyben javasolta, hogy a Duna védelmét bízzák a haditengerészetre és – hasonlóan az Amerikai Egyesült Államokhoz, valamint Nagy-Britanniához – lássák el az abban az időben legkorszerűbbnek számító monitor¹ típusú folyami hadihajókkal.

A haditengerészet 1868 júniusában az Első Magyar Pest–Fiumei Hajógyár Részvénytársaságnál két monitort rendelt. Mindez beleillett Tegethoff altengernagy, flottaparancsnok koncepciójába, mivel ez a két folyami hadihajó is része volt az általa megálmodott flottafejlesztési programnak.²

¹ John Ericson svéd származású amerikai mérnök 1861-ben az amerikai polgárháborúban az északiak számára olyan páncélos hajót épített, melynek fedélzetén két, páncéltoronyban körbe forgatható, 27,9 cm-es löveg volt. A MONITOR nevet viselő hajó alig emelkedett ki a vízből, gépei, kazánjai mélyen a vízvonal alatt helyezkedtek el, fokozva a hajó stabilitását. Oldalát és fedélzetét páncéllemezekkel borították. 1862. március 9-én tüzpárbajt vívott a déliek VIRGINIA nevű fregattjával, amelynek testét vasúti sínekből készített páncélburkolattal vették körül. Az egész nap folyó küzdelem során egyik hajó sem tudta a másikat elsüllyeszteni. Meglepetést okozott, hogy a MONITOR-t a nála jóval nagyobb, 10 ágyús fregatt nem tudta legyőzni. Ezután a világon sorra kezdték el építeni a kicsi, kisméretű, forgatható toronyba helyezett lövegekkel ellátott, páncélozott monitor-típusú hadihajókat, amelyek a tengeren ugyan nem váltak be, a folyókon, illetve partvédelemre azonban kiválóan használhatónak bizonyultak. *Csonkaréti Károly: Hadihajók a Dunán.* Budapest, 1980. (a továbbiakban: *Csonkaréti* 1980.) 137–138. o.

² *Dr. Csonkaréti Károly – Benczúr László: Haditengerészek és folyamőrök a Dunán. A császári (és) királyi haditengerészet Dunaflottillájától a magyar királyi honvéd folyamerőig (1870–1945).* Budapest, 1992. (a továbbiakban: *Csonkaréti – Benczúr*) 8. o.

A két, teljesen azonos monitort Josef Ritter von Romako,³ császári és királyi hajóépítési felügyelő, hajómérnök, a híres osztrák festő, Anton Romako⁴ testvére tervezte.

1870 tavaszán Pesten kezdtek hozzá a két hajó építéséhez, amelyek 425 000 forintjába kerültek a költségvetésnek.⁵ A dualizmus szellemében az egyiknek német, a másiknak magyar nevet adtak. Ez az elv érvényesült a tengeri hadihajók névadásánál is. A MAROS-t 1871. április 20-án, a LEITHÁ-t 1871. május 17-én bocsátották vízre. A hajók építését 1871 augusztusától a Duna Gőzhajózási Társaság (a továbbiakban DGT) óbudai gyárában fejezték be. A MAROS első próbaújtját 1871. november 22-én, a LEITHÁ-ét 1872. március 25-én tartották, fedélzetükön az Adriáról átvezényelt parancsnokokkal és tengerészekkel, valamint a DGT-től toborzott kormányosokkal. A császári-királyi haditengerészet 1872 nyarán állította szolgálatba Európa első monitor-típusú folyami hadihajóit. Kiválóságukra jellemző, hogy más hajók átlagos 25 éves szolgálati idejével szemben megközelítőleg fél évszázadig álltak szolgálatban. Az osztrák-magyar haditengerészetből már 1870-ben kikülönítették a polai kikötő-parancsnokságnak alárendelt Óbudai, majd Budapesti Különítményt, azzal a feladattal, hogy a megépülő két új monitorral ellássa a Duna védelmét.⁶ A Különítmény székhelye az Óbudai Tengerészlaktanya, a két monitor – és később a Dunaflojtilla – téli báziskikötője az Óbudai-öböl volt.⁷

A hadihajók teste alig emelkedett a víz színe fölé. A MAROS páncélfedélzete 19 mm, a LEITHÁ-é 16 mm vastagságú volt, a vízvonalon mindkét hajót 44 mm-es, 203 mm-es faaljzatra szerelt, ún. compound-övpáncél fedte, mely úgy készült, hogy kovácsolt vaspáncél-lemezekre Bessemer-acélt öntöttek, így réteges lemez keletkezett. A külső acélréteg az edzés után rendkívül keménnyé vált, a belső vasréteg viszonylag lágy maradt.⁸ E páncélzat azonban így is csak a kézifegyverek tüze, valamint a tábori tüzérség kisebb kaliberű lövedékei ellen védett.

A fedélzetet borító páncéllemezeket a K. k. Privilegierte Neuberg-Mariazeller Gewerkschaft készítette. A császári és királyi haditengerészetnél ez alkalommal építettek először hajóra forgatható, Skoda-gyártmányú, az angol Cowper Coles tengerészkapitány szabadalma szerint épült lövegtornyot,⁹ ami 200 mm vastag teakfából készült, oldalát és hátulját 44 mm-es, homlokrészét 51 mm-es, tetejét 25 mm-es vaspáncéllal fedték be. A

³ Josef Ritter von Romako 1828-ban született az alsó-ausztriai Atzgersdorfban. Az 1850-es években két és fél évig hajóépítést tanult Koppenhágában a dán-osztrák haditengerészeti együttműködés keretében. Az 1860-as és 1870-es években ő tervezte a Monarchia valamennyi páncélos hajóját. 1877-ben a Vaskorona Rend harmadik fokozatával tüntették ki. Kriegsarchiv Wien (KA), Marine Qualifikationsliste Romako, Nr. 4749. Fas. 195.

⁴ Anton Romako (1832–1889) leghíresebb képe Tegetthoff admirálist ábrázolja a lissai csatában, amelyet két változatban is megfestett 1878-ban, illetve 1880-ban. L. bővebben: Mayer, Horst Friedrich: Die Tegetthoff-Bilder Anton Romakos. In: Seemacht Österreich. Ausstellungskatalog. Schlosshof, 1994.

⁵ Mayer, Horst F. – Winkler, Dieter: Auf Donauwellen durch Österreich-Ungarn. Wien, 1989. 134. o.

⁶ Csonkaréti – Benczúr 8–9. o.; Prasky, Friedrich: Die Donaumonitoren Österreich-Ungarns von 1872 bis zur Gegenwart. Wien–Graz 2004. (a továbbiakban: Prasky) 16–17. o.; Pawlik, Georg – Christ, Heinz – Winkler, Herbert: Die k. u. k. Donauflojtilla 1870–1918. Graz, 1989. (a továbbiakban: Pawlik – Christ – Winkler) 26. o.

⁷ Csonkaréti – Benczúr 28. o. A Dunaflojtilla első parancsnoka Gyulai Gaál Jenő volt.

⁸ Csonkaréti 1980. 137., 141. o.

⁹ A Coles-rendszerű, a toronygyűrűn elhelyezett görgőkön mozgó lövegtorony sokkal jobb és megbízhatóbb volt, mint a középen felfüggesztett Ericson-rendszerű. Az első, Coles-rendszerű toronnyal felszerelt hadihajó az Angliában Dánia számára épített ROLF KRAKE tengeri monitor volt.

Coles-rendszerű forgatható torony görgőkön mozgott, a benne elhelyezett, két, 1861 M 15 cm űrméretű, 21 kaliberhosszúságú¹⁰ (H/21), dugattyús zárral ellátott, huzagolt csövű, hátultöltős, Wahrendorf-rendszerű, öntöttvas löveg¹¹ rögzített csúszóbakon állt. A toronyt kézi erővel forgatták a megfelelő irányba, a pontos lövegbeállítást a torony feletti hengeres felépítményben, a 64 mm-es páncéllal védett parancsnoki toronyban található kormánykerékkel végezték. Az optikai megfigyeléshez a kormányállásba távcsövet építettek be. Ütközet esetén a fedélzeti és szellőzőnyílásokat, valamint a horgonycsörlőt is páncéllemezekkel fedték be. A legénység minden műveletet a páncélzat védelmében, a fedélzet alatt végezhetett, csupán a kikötésnél kellett védelem nélkül mutatkoznia a fedélzeten. A császári-királyi haditengerészet történetében első ízben hajtott két hajócsavart a két magasnyomású, álló elrendezésű, gyorsjárású, kéthengeres, együttesen 320 lóerő összteljesítményű, egy-egy lokomotívkazánnal működtetett kalapáscsögzőgépp. Újdonságnak számított az is, hogy a két, mindössze 1,22 m átmérőjű, négy szárnyú hajócsavar nem ért a gerincvonal alá, így megmaradhatott a hajók alacsony merülése.¹²

A hajók vízkiszorítása 310 t, teljes hossza 49,98 m, szélessége (a főbordánál) 8,13 m, belső terük legnagyobb magassága 1,95 m, merülésük 1,065 m volt. Holtvízi sebességük 8,3 csomó (15,3 km/h), hegymeneti sebességük 6,04 csomó (11,2 km/h), lejtmeneti sebességük 10,6 csomó (19,6 km/h) volt, működési hatótávolságuk (a fűtőanyag-felvétel nélkül megtehető úthossz) elérte az 1100 km-t.

A hajók fedélzetükön egy-egy, vitorlával felszerelhető mentőladikot és parancsnoki csónakot is vittek. Festésükhöz fekete és fehér festéket használtak, piros-fehér-piros hadilobogó alatt hajóztak.¹³ Személyzetüket a haditengerészet adriai egységeiről a Dunára vezényelt két tengerésztiszt, 47 fő altiszt és legénység, összesen 49 ember alkotta. A legénység fegyverzete 11 mm-es, hátultöltős, cilinderezás, egylövetű, 1867 M Werndl-karabélyból és 1858 M rövid tengerészszabályából állt (összesen 23-23 db), a tisztek és tiszthelyettesek 11 mm-es, hatlövetű 1870 M Gasser-forgópisztolyt, valamint 1850/71 M tengerésztiszti szabályát viseltek (9-9 db).¹⁴ A két dunai hadihajó megépítésével a dualista monarchia abszolút katonai túlerőre tett szert a Dunán és annak mellékfolyóin.¹⁵

¹⁰ A lövegcső átmérőjében kifejezett csőhosszúság, a cső átmérőjéhez képest annak hossza 21-szeres, jelen esetben 15x21 cm = 3,15 méter hosszú a löveg csöve.

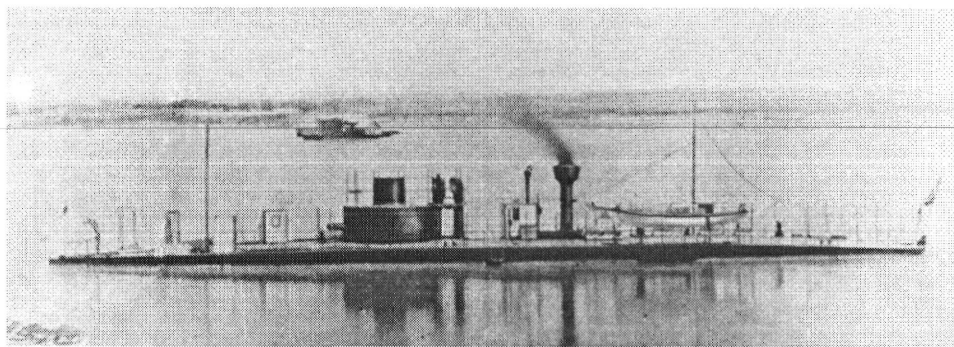
¹¹ A Wahrendorf svéd vasgyáros által 1845-ben tervezett löveget 1861-től a bécsi Arzenál, később a neuberg-mariazeili gyár készítette a haditengerészet és a vartüzérség részére. Kezelését kilenc fő végezte, tűzgyorsasága percenként egy-két lövés volt, (gránát esetében) 5800 méter maximális lőtávolsággal. Mindegyik löveghez 80 lőszer javadalmazás – 35 srapel, 30 gránát és 15 kartács – járt. A monitorok lövegei még osztott löszert tüzeltek, azaz először a lövedéket (gránát, srapel, kartács), majd a fekete lőport tartalmazó hüvelyt tolták be a csöbe, és zárták a lövegzárral. L.: *Horváth János: A MAROS és LEITHA monitorok fegyverzete 1871–1914 között.* In: *Haditechnika*, 1991/1. 36–39. o. (a továbbiakban: *Horváth* 1991.); *Dr. Csonkaréti Károly – Lévay Gábor: Az első dunai monitorok fegyverzetének fejlődése és a folyami torpedóharc.* In: *Haditechnika*, 1985/3. 25–29. o. (a továbbiakban: *Csonkaréti – Lévay* 1985.)

¹² *Csonkaréti – Benczúr* 9. o.; *Prasky* 215. o.

¹³ *Csonkaréti* 1980. 141–143. o.; *Csonkaréti – Benczúr* 9.o.; *Prasky* 16. o.

¹⁴ Ausrüstungs-Reglement für die k. k. Kriegsschiffe. Druck der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei. Wien, 1878. 8–11. o. In: Normal-Verordnungsblatt für die k. k. Kriegs-Marine. 14. August 1878. XXVII. Stück. Nr. 54. 79. o.; *Horváth* 1991. 36–39. o.; *Csonkaréti – Lévay* 1985. 25–29. o.; *Baumgartner, Lothar – Winkler, Dieter: Flottenrock und Kaiseradler. Uniformierung im Spiegel der Geschichte der k. (u.) k. Kriegsmarine von 1815–1918.* Wien, 2004. (a továbbiakban: *Baumgartner – Winkler*) 43., 161. o.

¹⁵ *Prasky* 18. o.

A LEITHA monitor az okkupáció idején, eredeti állapotában.

(Dr. Csonkaréti Károly - Benczúr László: Haditengerészek és folyamőrök a Dunán, 19. o.)

A két monitor első bemutatkozására 1873-ban került sor, a MAROS Bécsben a világkiállítás ideje alatt a parthoz kikötve fogadta a látogatókat, és a rendezvény egyik fő látványosságának számított. Ezt követően tavasztól őszig mindkét hajó szolgálatban állt, a teleket az óbudai téli kikötőben töltötték. Közreműködtek a hajószerecsétlenségek és az árvizek mentési munkálatainál, jelenlétükkel emelték a hivatalos ünnepek fényét, különböző hadgyakorlatokon vettek részt.¹⁶

A személyzet létszámát 1872-ben hajónként egy, 1874-ben két fővel emelték. Utóbbira azért került sor, mert a monitorokba a lövegtorony forgatásához egy-egy gőzgépet építettek be. 1877-ben újabb négy fővel emelkedett a legénység létszáma.¹⁷

A két hadihajó 1876-ban, Belgrádban esett át a „tűzkeresztségen.” Montenegrón keresztül Triesztbe érkezett bolgár menekültek a RADETZKY DGT-gőzösön Zimonyból Galacba akartak utazni, ám Belgrádban a szerb hatóságok kiszállították őket a hajóról. Ausztria bocsánatkérést követelt Szerbiától az osztrák zászló figyelmen kívül hagyása miatt, s 1876. december 18-án a két monitor demonstrációra futott ki, ám másnap, Belgrád előtt, az erődből puskatűzzel fogadták őket. A harcok közben a MAROS tornyában felrobbant egy gránát. A baleset két halottat és tíz súlyos sebesültet követelt. Bécs erélyes tiltakozására az erőd parancsnokát leváltották, és a vár lövegeinek az osztrák zászló tiszteletére 21 üdvözlő lövést kellett leadniuk.¹⁸

Az okkupáció alatt szerzett rossz tapasztalatok alapján 1879. májusa és októbere között a monitorok lövegtorony feletti parancsnoki tornyát átépítették. A tetőt megemelték, a korábbi kémlelőnyílásokat lezárták, helyettük körkörös kilátást biztosító figyelőrest alakítottak ki.¹⁹

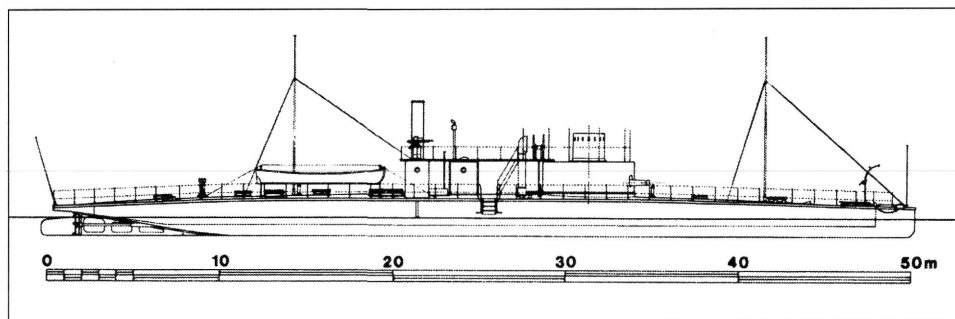
Az 1881. évi hajózási idény befejeztével mindkét hadihajót egy-egy angol gyártmányú, Palmcrantz-Nordenfelt rendszerű, kézi erővel, két kezelő által működtetett, négy-csővű, 25,4 mm kaliberű szórólöveggel szerelték fel, amiket az ellenséges torpedók és

¹⁶ Csonkaréti – Benczúr 9. o.

¹⁷ Prasky 19. o.

¹⁸ Prasky 18. o.; Pawlik – Christ – Winkler 32. o.

¹⁹ Prasky 19. o.

A LEITHA és a MAROS monitor jellegrajza. 1883-as állapot.

(Benczúr László rajza Dr. Csonkaréti Károly - Benczúr László: Haditengerészek és folyamőrök a Dunán c. műve 18. oldalán.)

torpedónaszádok leküzdésére szántak. 1883-ban az új fegyverek kezelésére mindkét hajón nyolc fővel emelték a létszámot. 1884-ben mindkét monitor lefektethető kéményt, 1887-ben pedig egy-egy újabb Nordenfelt-szórólöveget kapott, valamint a fedélzeten elől két-két – a haditengerészetnél akkoriban újdonságnak számító – vízőblítéses legénységi illemhelyet, melyek bódéit azonban harci riadónál, vagy lögyakorlatnál el kellett távolítani, mivel zavarták volna a tüzelést. Ugyanabban az évben a lövegtornyok mögé külön parancsnoki tornyot építettek.²⁰

A legnagyobb változást a hajók új fegyverzete jelentette. Új Skoda-lövegtornyaikat elől 75, oldalt és hátul 50 mm-es compound-páncélból készítették, és 25 mm-es páncéltetővel fedték, az övpáncélt 50 mm-esre, a fedélzet páncélborítását 25 mm vastagságúra cserélték. Tornyaikba egy-egy 12 cm-es, 35-ös kaliberhosszúságú, ékzárás, hátrasikló csövű, gyorstüzelő, egyesített löszert tüzelő, 6-10 km lőtávolságú Krupp-ágyút építettek toronytalapzatra (bölcös lövegállványra), melyek tűzgyorsasága percnként 10-12 lövés, löszerkiszabatur pedig 15 db páncélgránát, 90 db gyújtógránát, 90 db srapel, 15 db kartács volt. A tornyok forgatása kézi meghajtással, csiga segítségével történt, ami a tornyok talapzatára szerelt fogaskoszorún révén mozgatta a felső forgórészt.²¹ A parancsnoki tornyokba egy-egy 8 mm-es, Mannlicher-töltényt tüzelő, vízűtéses, súlyzárás rendszerű, védőpajzzsal ellátott, 300 lövés/perc tűzgyorsaságú 93/01 M Salvator Dormus-rendszerű, Skoda-géppuskát szereltek forgatható állványon. A régi szórólövegek helyett 1897-ben a hajók jobb és baloldalára egy-egy 47 mm ürméretű, francia gyártmányú, ötcsövű, két fő által, kézi erővel működtetett, percnként 40-50 lövés leadására képes, torpedónaszádok és folyami hadihajók ellen alkalmazott, gyorstüzelő Hotchkiss-revolver-ágyút szereltek védőpajzzsal, amelyeket 2000 m távolsáig alkalmaztak. A legénység 8 mm-es, öt töltényt befogadó, középágytáras, dugattyúzárás, 90 M Mannlicher-rendszerű ismétlőkarabélyt, valamint 1891 M matrózsabalyát viselt. A tisztek és tiszthelyettesek továbbra is az 1870 M 11 mm-es, hatlövetű, Gasser-forgópisztyolyt használták, oldal-

²⁰ Csonkaréti – Benczúr 9–10. o.; Horváth János: Dunai hadihajóink új fegyverzete 1884-ben. In: *Hadi-technika*, 1985/3. 23–24. o. (a továbbiakban: Horváth 1985.); Prasky 20–22., 211. o.

²¹ Csonkaréti – Benczúr 10. o.; Prasky 215. o.

fegyverként a korábbi tengerésztszti szablyát hordták. E fegyverzetet 1914-ig változtatás nélkül használták.²²

A hajók közepes menetsebessége – 9,67 csomó (17,7 km/h) – jelentősen megnövekedett. Az 1893–94-es átépítésük után a monitorok egyenként 1 099 000 koronát értek.²³ A hajók vízkiszorítása az átépítés után nem változott,²⁴ személyzetük létszáma viszont 57 főre emelkedett.²⁵

Az első világháború kitörése után,²⁶ 1914. augusztusa és novembere között a két monitor a Száváról támogatta az osztrák–magyar hadsereg csapatainak folyóátkelését és Szabács körüli harcait. Az év decemberében részt vettek a császári és királyi alakulatok Belgrádból történt kivonulásának fedezésében.²⁷ 1914. október 3-án a Száván a MAROS és a LEITHA heves tűzpárbajt vívott egy szerb parti üteggel Ravnjénél. A LEITHÁ-t tizenkét találat érte, többek között parancsnoki tornyát is, személyzetéből hárman meghaltak és többen megsebesültek, lövegei a sok lövéstől hasznavehetetlenné váltak. A LEITHA volt a flottilla első, az ellenség által harcképtelenné tett egysége. Szávabrodban javították meg. 47 mm-es szórólövegeit 1 db 7 cm-es H/45 és 1 db 7 cm H/18 gyorstüzelő ágyúra cserélték, s a meglévő mellé még két db 1907/12 M 8 mm-es, vízűtéses, 300-400 lövés/perc tűzgyorsaságú Schwarzlose-géppuskát, és egy rádió adóvevőt kapott. 1914. november 8-án állt újra szolgálatba.²⁸ A MAROS akkoriban 2 db 7 cm-es H/18 és egy H/35 gyorstüzelő ágyúval, valamint három db 1907/12 M 8 mm-es Schwarzlose-géppuskával volt felfegyverezve.²⁹ Ezt követően a két hadihajó részt vett a világégés fontosabb dunai hadműveleteiben. Így pl. 1915 októberében a központi hatalmak Belgrád elleni támadásakor, a Románia elleni 1916-os hadműveletekben, többek között az osztrák–magyar, német, bolgár, török csapatok 1916. novemberi, Sistovnál végrehajtott dunai átkelésének támogatásában.³⁰

1918. április 1-jén a flottilla két legöregebb monitorját Orsováról Budapestre vezényelték, ahol leszerelve várták további sorsukat. A Dunaflojtilla tartalékában maradtak, majd 1918. augusztus 8-án a haditengerészet megrendelte a két hajó lövegeinek felszerelését.³¹

1919. április végén a Tanácsköztársaság újra csatasorba állította a két hajót. A LAJTA névre keresztelt LEITHÁ-t és a MAROS-t egy-egy db 14 M 10 cm-es tarackkal, három db 05 M 8 cm-es ágyúval, továbbá három db 1907/12 M 8 mm-es Schwarzlose-géppuskával szerelték fel. 1919. június 2-4. között a két monitor a csehek Komárom-

²² Horváth 1991. 36–39. o.; Csonkaréti – Lévy 1985. 25–29. o.; Prasky 30–31. o.; Pawlik – Christ – Winkler 24. o.; Baumgartner – Winkler 161. o.

²³ Csonkaréti – Benczúr 10. o.; Csonkaréti – Lévy 1985. 25–29. o.

²⁴ Csonkaréti 1980. 266–267. o.

²⁵ Pawlik – Christ – Winkler 32. o.

²⁶ A monitorok első világháborús tevékenységének máig legjobb összefoglalójaként l.: Wulff, Olaf Richard Vizeadmiral: Die österreichisch-ungarische Donauflotte im Weltkrieg 1914–18. Wien–Leipzig, 1934., ill. magyar nyelven Wulff, Olaf: Az osztrák–magyar dunai hajóhad a világháborúban 1914–1918. Budapest, é. n.

²⁷ Prasky 68., 71., 76–77. o.

²⁸ Csonkaréti – Benczúr 64. o.; Prasky 66., 72–74. o.; Pawlik – Christ – Winkler 12. o.

²⁹ Prasky 72., 211. o.

³⁰ Prasky 87–92., 107–108. o.

³¹ Csonkaréti – Benczúr 104. o.; Prasky 125. o.

Párkány közötti parti állásait, illetve Komárom hadifontosságú célpontjait lőtte, és párbajt vívott a cseh tüzérsgel.³²

1919. június 24–25-én Zemplén korvettkapitány vezetésével, részt vettek a budapesti monitorlázasban, más flottaegységekkel együtt Budapestre hajóztak, majd déli irányba vonultak vissza. Június 26-án Baján kötöttek ki, ahol az antant szövetségesek a személyzetet internálták, a hajókat pedig Újvidékre vontatták.³³

1920. április 15-én az antant szövetségesek párizsi nagyköveti konferenciájának rendelete alapján a MAROS, LAJTA és SZAMOS (valamint az 1920. év szeptemberében az Szerb-Horvát-Szlovén Királyságnak átadott KÖRÖS) monitorokat az Európai Dunabizottság rendelkezésére kellett bocsátani. A három előbb felsorolt hajó 1921. január 5-én ért Újvidékről Budapestre, majd 1921. január 28-án Bécsbe. A Monarchia utódállamai ugyanis tiltakoztak az ellen, hogy az újpesti hajógyárban szereljék le azokat. Leszerelésükre végül, négy hónapon belül, az ausztriai Korneuburgban került sor. A pontonná lebontott LAJTÁ-t Magyarország visszakapta, elevátorhajóvá átalakítva 1921-től JÓZSEF LAJOS néven a Delmár Walter polgári folyamkotró vállalatnál dolgozott. A második világháború után, a Folyamszabályozó és Kavicskotró Vállalat tulajdonában, FK 201 jelöléssel működött tovább 1992-ig.³⁴ A MAROS-t a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságban valószínűleg szintén elevátornak építették át.³⁵ A LAJTA felújított hajóteste 1996 óta a budapesti Hadtörténeti Múzeum tulajdonát képezi.

Az osztrák–magyar haditengerészet és az okkupáció

Az európai nagyhatalmak 1878. június 13. és július 13. között Berlinben ülésező kongresszusa – amely lezárta a cári csapatok győzelmével végződő 1877–78-as orosz–török háborút és rendezte az új balkáni hatalmi viszonyokat – felhatalmazást adott Ausztria-Magyarországnak a török birodalom részét képező Bosznia és Hercegovina, valamint a novibazári szandzsák katonai megszállására.

1878. július 29-én a császári és királyi XIII. hadtest báró Joseph Philippovich von Philippsberg tábornagy irányításával Boszniába, a báró Stephan von Jovanovic altábornagy vezette 18. közös gyaloghadosztály Hercegovinába kezdte meg a bevonulást. A hadműveletekben résztvevők összlétszáma kezdetben 72 713 fő, 112 löveg és 13 313 ló volt. A mohamedán felkelők elkeseredett ellenállása, amelyhez részben reguláris török csapatok is csatlakoztak, megkövetelte, hogy az osztrák–magyar hadvezetés a csapatok létszámát 270 000 főre emelje, és augusztus végén felállítsa a 2. hadsereget.

A haditengerészet a hadsereg hadműveleteit az Adrián és a Száván is támogatta. A flotta egységei és a bérelt szállítóeszközök segítségével a XIII. hadtest csapatainak ösz-

³² Csonkaréti – Benczúr 135–136., 139. o.; Prasky 139–140. o.

³³ Várfalvi Tamás: Nachkriegsschicksale der Donauflotte. In: *Marine Gestern, heute*, 1976. 3. Heft. September. 47. o.; Csonkaréti – Lévay 1985. 25–29. o.; Prasky 216. o.

³⁴ Csonkaréti – Benczúr 148.; 150. o.; Dr. Csonkaréti Károly: Száztiíz esztendő monitor a Lágymányosi-öbölben. In: *Haditechnikai Szemle*, 1981/3. 35–36. o.; Pawlik – Christ – Winkler 168–171. o.

³⁵ Prasky 142. o.

szevonása alkalmával Spalatónál tengeri szállítás folytattak. Júliusban Klek körzetében hat elektromos vezetékkel ellátott megfigyelőknát és 157 érintőknát raktak le, a szárazföldi aknafigyelő helyek között 5000 méter telefonkábel t fektettek le, valamint egy katonai távíróállomást létesítettek. (December elején az aknazárat felszámolták.) Augusztusban a két megszállt tartományból származó török csapatokat és menekülteket – kb. 6000 főt – Neumból az albán partoknál található Prevesába vitték. Neumnál a hadműveletek alatt összesen 26 000 főt és 600 járművet hajóztak be és szállítottak el. A Narenta folyón a Mostarba vezető egyik út kiindulópontjába, Metkoviába, csapatokat és hadianyagot, a nagyobb kikötővárosokba sebesülteket és betegeket szállítottak, a GARGNANO gőzös például 98 sebesültet és 1696 beteget vitt Dalmáciából Triesztbe.

Mindezekre a feladatokra – a különböző (polgári) társaságoktól bérelt gőzösök és kereskedelmi vitorlások mellett – a KAISER MAX kazamatahajót, a NAUTILUS, a KERKA és a NARENTA ágyúnaszádot, a GARGNANO, a TRIEST, a POLA és az ANDREAS HOFER kerekesszállító gőzöst, a GRILLE műhelyhajót, a DRACHE raktárhajót, a CURTATONE hulkot vették igénybe.³⁶

A monitorok bevetése a boszniai hadműveletekben

A két dunai monitor tevékenysége az okkupációs hadműveletekben meglehetősen jól és részletesen követhető. A Száva augusztusi és szeptemberi alacsony vízállása és kedvezőtlen hajózhatósági viszonyai miatt csak a folyó egy meghatározott szakaszára korlátozhatták tevékenységüket. Valószínűleg mindkét hadihajót okkersárga álcázószínűre festették.³⁷

A két monitor, amelyeket az okkupáció kezdete óta készülségben tartottak egy esetleges beavatkozásra, augusztus 18-án parancsot kapott Bécsből, hogy induljon Bajáról Péterváradra. Másnap arra szólították fel őket táviratban, hogy hajózzanak a Szávára és Brodban jelentkezzenek Karl Freiherr von Bienerth altábornagnál, az 1. közös gyaloghadosztály parancsnokánál, s további rendelkezésig a LEITHA Rajevoselőban, a MAROS Samacon tartózkodjon. Augusztus 20-án a haditengerészet parancsnoksága szénfelvételező helyként Samacot jelölte ki a két hajó számára.³⁸

A DGT szeptember 3-án a samaçi mellett Rajevoselőban is létrehozott egy szénraktárt a monitorok számára, mindkettőt csak október 16-án számolták fel.³⁹ (A monitorok a szükséges szenet, lőszert, élelmiszert, vizet, és az egyéb anyagokat mindig a DGT raktáraiból vételezték, amelyekért később a kincstárnak fizetnie kellett.⁴⁰) Mindezen anyagok, továbbá a személyzet számára érkezett posta szállítását, természetesen, DGT hajói biztosították.⁴¹

³⁶ Sokol, Hans Hugo: Des Kaisers Seemacht 1848–1914. Wien–München, 2002. 105–106. o.; Die Occupation Bosniens und der Hercegovina durch k. k. Truppen im Jahre 1878. Nach authentischen Quellen dargestellt in der Abtheilung für Kriegsgeschichte des k. k. Kriegs-Archivs. In: *Mittheilungen des k. k. Kriegs-Archivs*. Separat-Beilage der Österreichischen Militärischen Zeitschrift. Commissionsverlag von R. v. Waldheim. Wien, 1879. 364–369. o.

³⁷ Prasky 19. o.

³⁸ KA Kriegsministerium/Marinesektion (KM/MS) Präsidialkanzlei (PK) 1878 1–2/9. A földrajzi nevek írásmódjánál a korabeli elfogadott változatot szerepeltetjük.

³⁹ KA KM/MS PK 1878 1–2/14.

⁴⁰ KA KM/MS II. Geschäftsgruppe 1878 29/8.

⁴¹ KA KM/MS PK 1878 1–2/16.; KA MKSM 1878 69–1/30–136.

A Hyppolit Ritter von Henriquez sorhajó hadnagy⁴² parancsnoksága alatt álló LEITHA augusztus 19-én este háromnegyed hatkor érkezett Péterváradra, s az ottani tüzérszer-tárból negyven db 15 cm-es 1866 M ágyúhoz való kartácsot, valamint negyven db 15 cm-es hátultöltő ágyúhoz való, 2,15 kg-os ágyú-löszert és lőportöltetet vételezett.⁴³ Másnap délelőtt fél tízkor Zimonyba, onnan augusztus 21-én este Mitrovicba, 22-én reggel állomáshelyére, Rajevoselőba érkezett.⁴⁴

Augusztus 23-án és 24-én a hajón fegyver- és lövegkarbantartási munkákat, takarítást, gyakorlatozást végeztek.⁴⁵

Augusztus 25-én a monitor Vécsey József vezérőrnaggyal, a cs. és kir. 1. gyaloghadosztály parancsnokával, valamint a 4. közös sorgyalozegred egy szakaszával a fedélzetén, Rajevoselőből kiindulva felderítő utat tett Podrisicéig, este fél hétkor visszatért Rajevoselőba.⁴⁶ Másnap állomáshelyén horgonyzott, a legénység pedig gyakorlatozott. Augusztus 27-én délelőtt 20 tonna szenet rakodott át a ZAGRAB gőzös által vontatott uszályokról,⁴⁷ délután Županjéba hajózt.⁴⁸

Augusztus 28-án délelőtt a LEITHA a hat uszályt vontató ZAGRAB gőzöst Županjéból Samačba kísért, majd visszatért Rajevoselőba. Délután három óraker egy szakasz gyalogost vett a fedélzetére és fél négyre Topolára hajózt, ahol a hírek szerint a ZAGRAB gőzösre a partról rálóttek. A hadihajó odaérkezésekor azonban a környéken nyugalom honolt, felkelőknek nyoma sem volt, így az fél ötkor visszatért Rajevoselőba, és a gyalogságot kihajózta.⁴⁹ Augusztus 29-én a monitor állomáshelyén 10 t szenet vett fel.⁵⁰

*Hyppolit Ritter von Henriquez
korvettkapitány, a LEITHA monitor
parancsnoka*

⁴² 1836-ban született Bécsben. A Muggiában lévő tengerész hadapródiskola elvégzése után, 1856 áprilisától tengerész-hadapródként szolgált a cs. kir. haditengerészetnél. 1858 októberétől fregattzászlós, 1860 májusától sorhajózászlós, 1865 áprilisától sorhajóhadnagy, 1878. szeptember 15-től korvettkapitány. 1865-től több hadihajón szolgált az Adrián. Több tengeri ütközetben is részt vett, pl. 1864-ben a dánok ellen és 1866-ban Lisszánál az olaszok ellen. 1877. április 22-től a LEITHA monitor és az óbudai haditengerészeti különítmény parancsnoka 1878. november elejéig, azután a polai kikötői parancsnokságon, majd különböző adriai hadihajókon szolgált 1883 őszéig. 1884-ben címzetes fregattkapitány. 1893. december 12-én hunyt el. KA Marine Qualifikationsliste Henriquez, Nr. 1987. Karton 106.

⁴³ KA KM/MS II. Geschäftsgruppe 1878 48/13.

⁴⁴ KA KM/MS PK 1-2/17., 1-2/9.

⁴⁵ KA Schiffstagebücher Monitor LEITHA, Juni–August 1878. Karton 870. Mb 328/6.

⁴⁶ KA KM/MS PK 1878 1-2/10.

⁴⁷ KA Schiffstagebücher Monitor LEITHA, Juni–August 1878. Karton 870. Mb 328/6.

⁴⁸ KA KM/MS PK 1878 1-2/6.

⁴⁹ KA KM/MS PK 1878 1-2/12.

A monitor augusztus 30-án Arnold König ezredessel, az 1. közös gyalogdandár parancsnokával és egy gyalogsági szakasszal a fedélzetén Rajevoselóból indulva Račáig hajtott végre felderítést. Visszatérőben, öt óraker, Henriquez parancsnok Brčka mellett 100 fegyveres felkelőt látott, akik a település nyugati kijáratánál három löveget sáncoltak el a folyó bal partján, és a hajóra löttek; Račától Brčkáig sem fegyvereseket, sem lövegeket, sem erődítéseket nem észlelt. A monitor délután fél hétkor ért Rajevoselóba, ahol a gyalogság kihajózott. Másnap karbantartást végeztek.⁵¹ A Száva-partot a felkelők kisebb csoportjai általában élénken figyelték, és a folyón zajló eseményeket jól kiépített hírszolgálatukon keresztül vezetőiknek jelentették.

A LEITHA 1878 augusztusában összesen 140,3 tengeri mérföldet tett meg, útjai során 63,95 tonna szenet használt fel. Kazánjai 87,5 órán át voltak befűtve.⁵² (Mindezek ismeretében megállapíthatjuk, hogy a monitorok a hajógépek rossz hatásfoka miatt igen sok szenet használtak fel.) A kazánokat is meglehetősen sűrűn kellett tisztítani.

A hadihajó a következő napokban Rajevoselóban tartózkodott. Fedélzetén fegyverkarbantartás, takarítás, gyakorlatozás folyt.⁵³

A LEITHA szeptember 4-én Rajevoselóból kiindulva reggel hat órára Županjéba érkezett, majd onnan fél nyolckor indulva, a behajózott katonákat szállító KÖRÖS gőzösnek adott kíséretet Štitarig, ahová tíz órára futott be. Délután a 41. közös gyalogezred hajókon szállított katonáit Verbanjéig kísérte, majd este nyolc órára visszatért Rajevoselóba.⁵⁴ Még aznap 6,4 t szenet vételezett állomáshelyén, és szeptember 12-ig ott tartózkodott.⁵⁵

Szeptember 8-tól a monitor már nem a cs. és kir. 1. gyaloghadosztály-parancsnokság, hanem a Biennerth altábornagy irányította IV. hadtestparancsnokság alárendeltségébe tartozott.⁵⁶

A cs. és kir. IV. hadtest Samačnál zajló folyóátkelési előkészületeinek leplezésére, az ellenség megtévesztésére, valamint a városban található erőinek lekötésére Biennerth altábornagy arra az elhatározásra jutott, hogy a 3000 lakosú Nova-Brčka ellen demonstrációt kell végrehajtani. Szeptember 11-én kiadott rendelkezésével a cs. és kir. 13. gyaloghadosztályhoz tartozó 60. közös gyalogezred két zászlóalját, az 5. tábori tüzérezred 1. nehézüzegét – 1875 M 9 cm-es tábori ágyúkkal –, valamint a 8. közös huszárezred 3. századát Julius Blaschke ezredes (a 60. közös gyalogezred parancsnoka) vezetésével Gunjába irányította. E csoport parancsnokának rendelték alá a LEITHA monitort is.⁵⁷ Henriquez szeptember 11-én azt az utasítást kapta a hadtest parancsnokától, hogy másnap reggel hajózzon Brčkára. A szeptember 12-én reggel Rajevoselóból indult hadihajó hét óraker már Brčka előtt állt. Blaschke ezredes 12-én délután egy óraker a következő

⁵⁰ KA Schiffstagebücher Monitor LEITHA, Juni–August 1878. Karton 870. Mb 328/6.

⁵¹ KA KM/MS PK 1878 1–2/13.; KA Alte Feldakten (AFA) 1878 8/8., 8–30; KA Schiffstagebücher Monitor LEITHA Juni–August 1878. Karton 870. Mb 328/6.

⁵² KA KM/MS PK 1878 1–2/6.

⁵³ KA Schiffstagebücher Monitor LEITHA September–November 1878. Karton 870. Mb 328/6.

⁵⁴ KA KM/MS PK 1878 1–2/15.

⁵⁵ KA Schiffstagebücher Monitor LEITHA September–November 1878. Karton 870. Mb 328/6.

⁵⁶ KA KM/MS PK 1878 1–2/9.

⁵⁷ KA AFA 1878 9–64/10., 9–64/22.

parancsot adta ki a parton Tamásy Béla első osztályú tengerész-hadapródnak:⁵⁸ délután öt óraker a császári és királyi 5. tábori tüzérezred 1. nehézüzetével együtt a monitor kezdje löni a várostól nyugatra felállított ellenséges parti üteget és rombolja azt szét, továbbá 13-án a város Brka-pataktól nyugatra eső, mohamedánok lakta részét gyűjtsa fel, és löje egész napon át. A város bombázására a parancs a 2. hadsereg-parancsnokságtól érkezett.

A LEITHA az ellenséges parti ütegtől 1400 m-re nyugatra horgonyzott le. A Karl Nowotny százados irányította, a Brka-patak torkolatával szemben felállított császári és királyi tábori nehézüzet, amely aznap összesen 17 lövést adott le, délután hat óra öt perckor kezdte meg a tüzelést.⁵⁹ Erre a folyóparton mutatkozó 400 fegyveres felkelő a környező erdőkbe vonult vissza. Az üteg második lövése után a monitor is tüzet nyitott, de nemsokára beesteledett, és az ágyúzást be kellett szüntetni. Az éjszaka folyamán a hajó legénysége megfigyelést folytatott. A felkelők hevenyészett fedezékek mögött álló, összesen két löveget számláló ütege csupán három ágyúlövést adott le a szemközti parton felállított, mintegy 1500 lépés távolságra lévő osztrák–magyar tábori üteg irányába.⁶⁰

Szeptember 13-án reggel hat óra öt perckor a monitor nyugati irányból 200 m-re közelítette meg a török parti üteget. A császári és királyi nehézüzet, valamint a hajó egyszerre nyitott tüzet. A tüzérek állásaira a városra leadott nyolc lövés után hirtelen sűrű köd ereszkedett, ezért a LEITHA egy órán keresztül egyedül folytatott tüzérségi párbajt az ellenséges üteggel, amely kb. 10 lövést adott le úgy, hogy a hajót egyetlen találat sem érte. Hét óraker sűrű köd lepte el a vidéket, a tüzelést be kellett szüntetni. Kilenc óraker a köd felszállt, de a monitor csak az egyik lövegével folytathatta az ágyúzást, mivel a másik meghibásodott. A hajó részben gyújtógránátokat, részben pedig srapszeleket lőtt a célpontra. A pontos tüzvezetés eredményeként két lövedék közvetlenül az ellenséges üteg mellett csapódott be, s legénysége elhagyta ágyúit. A felkelők várostól délkeletre felállított másik üteget a császári és királyi tüzérek pontos lövéseikkel délre elhallgattatták. Délelőtt tíz óraker egy csapat felkelő bukkant fel a jobb parton, akik puskával élénken lőtték a monitort és a túlparti üteget, őket azonban a hajót kísérő sorgyalogság gyors visszavonulásra kényszerítette. Ezt követően a hajótüzérség és a tábori nehézüzet a várost bombázta egészen az este hét óraker bekövetkezett napnyugtáig, amelynek eredményeként Brčka mohamedánok lakta negyedének nagy része – az oltási kísérletek ellenére – lángokban állt. Blaschke ezredes aznap délben kiadott parancsában megköszönte a monitor személyzetének a hadműveletben nyújtott támogatást. A nap folyamán a hajó nem rongálódott meg, a fedélzeten sebesülés nem történt, lövegei 50 db gyújtógránátot

⁵⁸ 1857. július 4-én született az erdélyi Kóhalomban. A fiemei császári–királyi haditengerészeti akadémia befejezése után, 1875 júliusában másodosztályú tengerész-hadapród, 1878 márciusában első osztályú tengerész-hadapród, 1879 májusában sorhajózáslós, 1886 novemberében másod osztályú sorhajóhadnagy. 1875-től a cs. és kir. haditengerészet különböző adriai hajóin, 1878. augusztus 31-től november 8-ig a LEITHA monitoron, ezt követően a flotta különböző hajóin, valamint a polai kikötői parancsnokságon szolgált, majd 1886 nyarán a Dunaflottilla parancsnoka Budapesten. 1882-ben a POLA gőzösön a Jan Mayen szigetére indított tudományos expedícióban vett részt. 1887. május 1-től másod osztályú százados a magyar királyi honvédség állományában, 1888–90-ben elvégezte a bécsi hadiiskolát. Pályafutása végén tábornokká avanszált: 1905. novemberében vezérőrnagy és a kassai III. honvédkerületi parancsnokságon szolgált, 1907-től várakozási illetékekkel szabadságot, 1911-től 1914-ig címzetes altábornagy. További sorsáról nincs adat. KA Marine Qualifikationsliste Tamásy, Nr. 5712. Karton 288., ill. Hadtörténelmi Levéltár 10.586 sz. anyakönyvi lap.

⁵⁹ KA KM/MS PK 1878 1–2/6., 1–2/17.

⁶⁰ KA AFA 1878 9–63/1., 9–63/2., 9–63/3., 9–63/4., 9–63/6.

*Tamásy Béla első osztályú tengerész-
-hadapród a LEITHA monitoron*

és 25 db srappelt lőttek ki. A LEITHA lö-
szerkészletét akkor még 10 gyújtógránát, 54
srappel, és 70 kartács alkotta. A tábori ne-
hézüteg összesen 296 lövedéket lőtt ki.⁶¹ A
tábori üteg 14-én reggel öt órától délután
három óráig még folytatta a folyó túlszár-
lívó felkelők lövetését, amelynek során
összesen 26 alkalommal sütötték el az
ágyúkat. Egy, a felkelők által felállított
ágyút aznap semmisítettek meg.⁶² A harcok
során a 60. közös gyalogezred négy katoná-
ja szenvedett sebesülést, a felkelők veszte-
sége Nova-Brčkában 20 halott és 30–40 se-
besült volt.⁶³

Bienert altábornagy szeptember 14-én
reggel kilenc órakor utasította Blaschke
ezredet, hogy állítsa le a város lövetését,
Gunjából fél zászlóaljjal folytassa a meg-
figyelést, a maradék erőket pedig, a moni-
torral egyetemben, Rajevoselónál vonja
össze. Úgy vélte a gyalogzászlóaljakat és a
tüzérséget lehetőség szerint minél hama-
rabb, Samačnál át kell hajózni a folyó jobb
partjára, hogy ott csatlakozzanak a saját had-
osztályukhoz.⁶⁴ A csapatok elvonulása a nap folyamán megtörtént. 15-én reggelre Brčkával
szemben a megfigyelő szolgálatot már csak egy szakasz huszár és a LEITHA látta el.⁶⁵

Szeptember 14-én a monitor felderítést hajtott végre a Rajevoselo – Brčka – Županje
– Brčka – Rajevoselo útvonalon, melynek során Orašjében a parancsnok 50–60 főnyi,
fedett állásban rejtező fegyveres felkelőt látott, akik a hajó közeledtére fedezékbe vonul-
tak. A hajó délben ért Županjéba, ahol csupán a 6. közös gyalogezred utánpótlására szol-
gáló 70 tartalékos tartózkodott. Török-Samač égett. A Brčkába történő visszaúton a parti
házakból és sáncokból puskákkal lőtték a monitort, a matrózok kézfegyvereikből viszo-
nozták a tüzet. Rajevoselóban tartalék löszert vételeztek.⁶⁶

Szeptember 15-én reggel kilenc órakor a LEITHA elindult Rajevoselóból, majd a ka-
pott parancsnak megfelelően fél óra elmúltával már Brčka alatt lőtte az ellenséges folyami
szállítóeszközöket, azok egy részét elsüllyesztette, más részüket pedig felgyújtotta, vagy
megrongálta ágyútüzével. A város keleti részén épített sáncoknál felállítás alatt lévő ellen-
séges üteget jól irányzott tüzével elűzte, majd délre visszatért Rajevoselóba. Henriquez ka-
pitány a megelőző napok eseményeit összefoglaló aznapi jelentésében kiemelte, hogy a

⁶¹ KA AFA 1878 9–63/1., 9–63/2., 9–63/6., 9–63/8.

⁶² KA AFA 1878 9–63/9., 9–63/12., 9–63/13., 9–63/16.

⁶³ Die Occupation Bosniens und der Hercegovina durch k. k. Truppen im Jahre 1878. I.m. 675. o.

⁶⁴ KA MKSM 1878 69–1/30–162.; KA AFA 1878 9–69, 9–63/14.

⁶⁵ KA AFA 1878 9–63/15b.

⁶⁶ KA MKSM 1878 69–1/30–162.; KA AFA 1878 9–63/11.

tisztek és a legénység igen bátran viselkedtek, közülük is főként Franz Lorenz sorhajózásló, a tüzérség parancsnokát, Tamásy Béla tengerész-hadapródot, Matthias Riedlein gépészt, illetve a legénység állományából Anton Kraglich, Adalbert Wandling, Anton Valentin Carcich, Zombory György és Rudolf Striberni matrózt emelte ki.

Szeptember 16-án reggel kilenc órától a hadihajó először Gunja településig végzett felderítést – ahol a beérkezett hírek szerint 200 felkelő akart a folyó horvát oldalára átkelni, hogy ott az útjukba kerülő helységeket feldúlják –, közben a Brčkával szemben lévő bal parton tüzet észlelt. (Mint utóbb kiderült, csupán egy kb. 15–20 fegyveresből álló csoport kelt át a Száván, amely zavarkeltés céljából megtámadott és felgyújtott egy fedezet nélkül maradt horvát határőrház, tagjai rálöttek a járőröző huszárokra, majd csónakokon elmenekültek). Rajevoelóba visszatérőben a hajó parancsnoka a felkelők heves, de hatástalan puskatüzében szétlövete a Brčka előtt található valamennyi ellenséges vízijárművet, meghiúsítva azzal a felkelők további próbálkozásait az átkelésre, majd a vállalkozás során a lövegek tüzeit a helység keleti sáncai ellen irányozta, hogy az ott egy löveggel posztoló ellenséget annak elhagyására kényszerítse. Aznap délután a hajó felderítést hajtott végre Brezovopoljéig, visszafelé jövet észlelte, hogy a Brčkától nyugatra eső terepet a 13. közös gyaloghadosztály csapatai megszállták.⁶⁷

Bienert altábornagy szeptember 16-án utasította a 13. közös gyaloghadosztályt (8000 ember és 24 löveg), hogy teljes erejével támadjon Nova-Brčka ellen és foglalja el a várost, ahol addigra mintegy 3000 fegyveres gyűlt össze, közöttük 400 keresztyén és háromszáz reguláris katona. Az ellenállás vezetője, a brčkai kajmakam, Mehmed Čemerlić bég sánccokat építtetett a város északi és északnyugati peremén, mögöttük a város belső területén pedig egy tartalék sánccot. A település nyugati és délnyugati szélén lövészárkokat ásott, a Bjelinából hozatott két ágyúnak pedig lövegállást készíttetett. A várost déli irányban elhagyó tuzlai utat szintén sánccal biztosította.⁶⁸ A felkelők többsége a megerősített védelmi vonalakat foglalta el, a többiek, nyolc-tíz fős csoportokban, a város erősebb házait, objektumait szállták meg. Az egyik minaretben állandó figyelőszolgálat működött, ahonnan át lehetett tekinteni a város előtti terepet.

A 13. gyaloghadosztály 25. dandárjának, balszárnyával a Szávára támaszkodva, a város északnyugati és nyugati része ellen kellett támadnia, tőle jobbra a 26. dandárnak a déli városrészt és a Tuzlába vezető utat kellett birtokba vennie.

A 25. dandár szeptember 17-én délelőtt megkezdte előrenyomulását, amelyben már az időközben Rajevoelóból áthajózott, korábban Gunjánál harcolt különítmény is részt vett. Estére a 25. dandár 60. és 68. közös gyalogezredei, továbbá a 26. dandár 24. sor-, valamint 32. és 38. tartalék gyalogezredei birtokba vették a várost.⁶⁹ A császári és királyi csapatok vesztesége jelentős volt: 37 halott (köztük 3 tiszt), 155 sebesült (közülük 3 tiszt), 9 eltűnt (belőlük egy tiszt). A győztesek öt zászlót, két löveget, nagy mennyiségű lőszer és néhány puskát zsákmányoltak. A felkelők veszteségeit nem tudták pontosan

⁶⁷ KA KM/MS PK 1878 1–2/6., 1–2/17.; KA AFA 1878 9–63/20., 9–78/2., 9–85/2., 13–93.; KA MKSM 1878 69–1/30–162.

⁶⁸ Die Occupation Bosniens und der Hercegovina durch k. k. Truppen im Jahre 1878. I.m. 682–685. o.

⁶⁹ *Bencze László*: Bosznia és Hercegovina okkupációja 1878-ban. Budapest, 1987. 176–179., 228. o. A közös hadseregben egy gyalogezredhez három első vonalbeli zászlóalj tartozott, valamint a 4. és 5. zászlóalj, amelyet tartalékezred néven külön vetettek be. Uo. 84. o.

megállapítani, mivel szinte összes halottjukat és sebesültjüket magukkal vitték. A várost a 68. közös gyalogezred tartotta megszállva.⁷⁰

A LEITHA szeptember 17-én, a császári és királyi csapatok Nova-Brčka elleni koncentrált támadásának napján, hajnali három órától Brezovopoljéig végzett felderítést. A 13. közös gyaloghadosztály parancsnokától kapott utasításnak megfelelően reggel fél nyolctól Nova-Brčkától 2500 lépés távolságban keletre olyan helyen horgonyzott a Száván, hogy szükség esetén tűz alá vehesse a Brezovopoljére vezető utat, továbbá a város mohamedán negyedét és a Szávához vezető utcákat, valamint a felkelők abba az irányba történő visszavonulását megakadályozhassa. Arra azonban nem nyílt lehetősége, mivel a harcok során a felkelők nem a vélt irányban, hanem a Tuzla felé vezető úton, a tartomány belseje felé vonultak vissza.⁷¹ A városra leadott tüzérségi lövedékek elhúztak a hajó felett. A hajó éjszaka is a helyén maradt.

A hajó parancsnoka szeptember 12-én, 13-án, 14-én és 17-én, a legénység minden tagjának jutalmul egy boradagot adatott ki.⁷²

A monitor szeptember 18-án reggel hét órakor egyik csónakját Bienerth altábornagy rendelkezésére bocsátotta, majd egy vezérkari századossal a fedélzetén Rajevoselőba indult. Fél tizenegykor a vezérkari századost Brčkában kihajózta, azután délig felderítést hajtott végre Račáig.

Szeptember 19-én reggel a PATAJ gőzös által vontatott három uszály kíséretével bízták meg, amellyel Račából Brčkára hajózott, majd visszatért állomáshelyére, ahol délután öt tonna szenet vett fel.

Szeptember 20-án délelőtt Bienerth altábornagy megsejmelte a monitort, a személyzetet a brčkai harcokban tanúsított érdemei miatt dicséretben részesítette. A hajó aznap délután a négy uszályt vontató DRENKOVA gőzöst Rajevoselőből Brčkába kísérte, és a következő napokban ott állomásozott. Szeptember 20-án és 21-én a legénység kazántisztítást végzett.⁷³

Szeptember 24-én délelőtt tíz órakor a monitor Brčkából Račára hajózott, délután két óra és fél négy között a 68. közös gyalogezred Račában várakozó 8. századát a Száva jobb partjára szállította át, és az éjszakát is ott töltötte.⁷⁴ Másnap Račáról indulva Rajevoselőban 13 t szenet vett fel, majd visszatért Brčkára, és az elkövetkező napokban ott horgonyzott. Szeptember 30-án délelőtt Račára hajózott, majd onnan október 1-jén visszatért Brčkára.⁷⁵

A LEITHA 1878 szeptemberében, 53,4 tonna szén felhasználásával, 97,5 tengeri mérföldet tett meg.⁷⁶

Október 1-jén délután a LEITHA a brčkai állomásparancsnokság kérésére nyolc török tisztet és öt legénységi állományú, reguláris alakulatokban szolgált katonát szállított csa-

⁷⁰ Die Occupation Bosniens und der Hercegovina durch k. k. Truppen im Jahre 1878. I.m. 694–695. o.

⁷¹ KA AFA 1878 9–96/23., 13–93., KA Schiffstagebücher Monitor LEITHA September–November 1878. Karton 870. Mb 328/6.

⁷² KA KM/MS I. Geschäftsgruppe 1878 47/25.

⁷³ KA AFA 1878 9–141/1.

⁷⁴ KA AFA 1878 9–141/1.

⁷⁵ KA AFA 1878 9–141/1.

⁷⁶ KA KM/MS PK 1878 1–2/6.

ládostul Rajevoselőba, akik Bjelina és Žvornik elfoglalásakor estek osztrák–magyar fogásba, és Konstantinápolyba szándékoztak eljutni, majd 6,6 t szenet vételezett, két osztrák–magyar tiszttel a fedélzetén még aznap este visszatért Brčkába, és a következő hét napban ott maradt.

Október 9-én délelőtt felderítő utat tett Račáig, ahonnan csak másnap délután tért vissza Brčkába. Október 11-én délután, a brčkai állomásparancsnokság kérését teljesítve, egy még szeptember 17-én Brčkánál elesett, a 38. tartalék gyalogezredbe tartozó hadnagy holttestét szállította Rajevoselőba, valamint egy fél gyalogszázadot, és a garnizonbeli tisztek egy részét, majd délután visszatért Brčkára, onnan pedig ismét Rajevoselőba, és este 8,8 t szenet vételezett. A monitor október 12-én reggel ismét visszatért Brčkába. Október 13-án megérkezett a közös hadügyminisztérium távirata Bécsből, amelyben elrendelték, hogy a monitorok térjenek vissza Budapestre.

A LEITHA október 14-én reggel indult el Brčkából, és Rajevoselő, Brezovopolje érintésével másnap reggel érkezett Mitrovicba. Október 16-án délután futott be Zimonyba, ahol 16 t szenet vételezett. A hajó legénysége 18-án reggel a Rajevoselőból magával hozott felesleges tartalék löszert leadta a péterváradai tüzérszertárnak. A monitor október 19-én délelőtt érkezett Palánkára, 20-án már Apatinban tartózkodott, 21-én pedig már Mohácson rakott be 20 t szenet. Október 22-én érkezett Bajára, ahol 23-án kazántisztítást hajtottak végre. A hadihajó október 24-én reggel indult el Bajáról, másnap reggel Dunaföldváron kötött ki. Október 26-án, Ercsi érintésével, délelőtt tíz órakor érkezett meg Óbudára. A kapitány négy napot kért a hajó tisztítására.⁷⁷

*

A MAROS Josef Edler von Natti első osztályú sorhajóhadnagy⁷⁸ parancsnokságával augusztus 19-én reggel fél négykor indult el Bajáról és este fél hatkor befutott Péterváradra. Az ottani tüzérszertárból negyven db 15 cm-es, 1866 M ágyúhoz való kartácsot, valamint negyven db, 15 cm-es hátultöltős ágyúhoz való, 2,15 kg-os löszert (és lőportöltetet) vételezett⁷⁹ továbbá utasításba kapta, hogy Samačra menjen. 20-án reggel négy órakor továbbindult Zimonyba, ahol délelőtt kilenc órától délután háromig szenet és egyéb anyagokat vételezett, egy DGT kormányost vett fedélzetére, este nyolc órára pedig Rupinogredába érkezett. Augusztus 21-én hajnali fél egykor továbbindult, majd a Sabač – Rača – Brezovopolje útvonalon 22-én reggel érkezett meg Samačra. A személyzet az úton mindvégig harcészültségben volt.

⁷⁷ KA KM/MS PK 1878 1-2/5, 1-2/6.

⁷⁸ 1838-ban Triesztben született. A trieszti haditengerészeti akadémia elvégzése után, 1855 augusztusától tengerész-hadapródként szolgált a cs. kir. haditengerészetnél. 1858 októberétől fregattzászlós, 1860 májusától sorhajózászlós, 1866 áprilisától sorhajóhadnagy, 1879. november 1-től korvettkapitány. 1855-től a haditengerészet több hajóján szolgált az Adrián, 1877 decemberétől a MAROS monitor parancsnoka, 1879 januárja és novembere között a budapesti Dunaflozilla parancsnoka. Ezt követően a hadiflotta különböző hajóin szolgált, 1884. április 7-én történt nyugdíjazásáig. 1866-ban a Garda tavon az USKOKE ágyúaszád parancsnokaként vett részt az itáliai hadműveletekben. 1897-ben hunyt el. KA Marine Qualifikationsliste Natti, Nr. 3788. Karton 195.

⁷⁹ KA KM/MS II. Geschäftsgruppe 1878 48/13.

*Josef Edler von Natti sorhajóhadnagy,
a MAROS monitor kapitánya*

Augusztus 22-én délelőtt a hajó Samač környékén felderítést végzett, a személyzet a város közelében 50–60 felkelőt látott, akik a hajó közeledtére rögtön fedezékbe vonultak. Másnap délelőtt állomáshelyétől Novigrádig, és onnan vissza hajtott végre felderítést, amelynek során a kapitány megállapította, hogy Török-Samačot reguláris török katonákkal együtt sok felkelő szállta meg, a Bosna torkolatától nyugatra a parton hét fős török lovas járőrt látott.

Augusztus 24-én a hajóról jól kivehető volt, hogy a felkelők a Samačal szemközti kukoricaföldön sáncokat emeltek, és rálöttek a Sziszeokról Zimonyba tartó, hadifoglyokat szállító gőzösre. Másnap délelőtt reggel hét óra és negyed tizenegy között a MAROS a boszniai part felderítésére Samačtól Novigrádig, majd vissza volt úton. Aznap a horgonyon álló hajóról ismét megfigyelhető volt a sáncépítés Török-Samačban.

Augusztus 26-án reggel a monitor Samačból Brodba tartó csapatszállító hajókat kísért el Novigrádig. 27-én délelőtt a KOMÁROM gőzös 15 t szenet hozott a hadihajó számára Brodból, amit a legénység átrakodott.

Augusztus 28-án délután két órakor a Hayer kapitány vezette KÖRÖS vontató a DGT Török-Samačban maradt 92. számú uszályát mindenféle incidens nélkül hozta át a bal partra, az egész manővert a monitor fedezte. Arnold König ezredes, az 1. közös gyalogdandár parancsnoka még aznap látogatást tett a hajón. Augusztus 29-én a monitor állomáshelyén horgonyzott. Másnap délelőtt öt óra és fél tíz között Svilajig folytatott felderítést, délután négy órakor Bienenrth hadtestparancsnok szemlét tartott a fedélzeten. A monitor augusztus 31-én állomáshelyén, Samačban tartózkodott.

A MAROS augusztusban 393 tengeri mérföldet tett meg, amihez összesen 41,8 tonna szenet használt fel, kazánjai összesen 68 órán át voltak befűtve.

Szeptember 1-jén Samač-Novigrad-Samač útvonalon végzett felderítést. A következő napon 12 t szenet vételezett Samačon. Szeptember 3-án és 4-én samači horgonyzóhelyén állt.⁸⁰

1878. szeptember 5-én a MAROS-nak a hajókon Brodba tartó König-dandár egy részét, kellett elkísérnie. Délután fél egykor a monitor a konvoj élére állt, a MAXIMILIAN gőzös két, a KÖRÖS gőzös négy uszályal követte. Török-Samačnál Natti észlelte, hogy a felkelők a helyet tábori erődítésekkel erősítették meg, hogy egy lehetséges átkelést elhárítsanak. Ezt követően az út zavartalanul zajlott le. A monitor az alacsony vízállás miatt nem tudta Brodig kísérni a rábízott hajókat, ezért a novigrádi malmoktól visszafordult és este hat órára visszatért horgonyzóhelyére.

⁸⁰ KA AFA 1878 13–98/5.; KA MKSM 1878 69–1/30–162/3.; KA Schiffstagebücher Monitor MAROS Juni–August 1878. Karton 952. Mb 328/5.

A monitor szeptember 6-án reggel hét órától egy órás felderítő utat tett Novigrádig; útközben semmi különöset nem észlelt, még Török-Samač környékén sem figyelt meg további változásokat. Ezt követően szeptember 13-án délutánig a monitor Samaçon maradt és lehorgonyozva külső elővédszolgálatot látott el.⁸¹

Időközben megkezdődött az összesen mintegy 35 000 főt, 10 000 lovat és 48 nehéz-ágyút számláló osztrák–magyar IV. hadtest összpontosítása (állományába a 13. és 31. közös gyaloghadosztály, valamint a 8. közös huszárezred tartozott) a Száván Samačtól keletre 2500 lépésnyi távolságban tervezett átkelési hely közelében. A műszaki századok már szeptember 13-án déltől az átkelési előkészületekkel foglalkoztak. Szeptember 14-én reggel öt órakor a 31. közös gyaloghadosztály kötelékébe tartozó 61. dandár 6. és 33. gyalogezredének két-két zászlóalja Samačtól keletre pontonokon és gőzkompokon zavartalanul átkelt a folyó jobb partjára. Melléjük négy huszárt osztottak be jelentőszolgálatra. A 13. utászszázad reggel fél hétkor megkezdte a pontonhíd verését. Annak érdekében, hogy a hídverés tényéről eltereljék az ellenség figyelmét, demonstrációt hajtottak végre, amelyben a cs. és kir. 12. tábori tüzérezred két nehézütege és a MAROS vett részt.⁸²

Georg Kees altábornagy, a 31. közös gyaloghadosztály parancsnoka és Rudolf Lobkowitz herceg, ezredes, a IV. hadtest tüzérfőnöke utasításai szerint a monitor 13-án este öt óra tizenöt perckor elhagyta horgonyzóhelyét, és elfoglalta a már korábbi útjain felfedezett kedvező álláshelyét a várostól északkeletre, mintegy 60–70 méterre a bosnyák parttól. Eredetileg arra kapott parancsot, hogy 14-én reggel hat órakor nyisson tüzet a településtől keletre elterülő kukoricásban található sáncokra és egyéb célpontokra, valamint vegye tűz alá a város mohamedánok lakta negyedét, ahol a felkelők a legtöbb barikádot és sáncot emelték. Az ellenség felfedezte a monitort, és azt hitte, a támadás rögtön kezdik. Ez a manőver már önmagában is segítette a hajnalban megindult Száva-átkelést. Az éjszaka folyamán a hajón harckészültséget tartottak fenn egy esetleges rajtaütés elhárítására, ami azonban nem következett be. Napfelkeltekor tisztán kivehető volt a monitorról, hogy a városi sáncokat a felkelők teljesen megszállták.

Az éjszaka folyamán Lobkowitz parancsára a 12. tábori tüzérezred 1. és 2. nehézütege a Száva bal partján, Török-Samač nyugati felével és a Bosna folyó torkolatával szemben foglalt állást, hogy megakadályozza a felkelők városban maradását, illetőleg a Bosna folyón keresztül nyugati irányban történő visszavonulását. A két ütegnek a 60. közös gyalogezred 3. zászlóalja nyújtott fedezetet. Lobkowitz szóbeli parancsára a hajó csak reggel fél hétkor nyitott tüzet a kukoricaföldön álló sáncokra. Az első, 1200 m távolságra leadott két lövés srapel volt. Natti véleménye szerint a monitor helyének szerencsés megválasztása, a leadott lövések pontossága, és a lövedékek időben bekövetkezett robbanása, valamint a célok távolságának nagyon pontos bemérése következtében a harmadik lövés után a felkelők teljesen tarthatatlannak ítélték állásaikat, és vad menekülésbe kezdtek. A városban akartak menedéket találni, ahol néhány ház már égett, de abban a MAROS-sal együtt reggel fél hét óra tüzelő tábori nehézütegek – melyek átlóttek a monitor felett – megakadályozták őket, így a szárazföld belseje felé menekültek. Az ellenséget a hajólövegek srapneltüzeivel követték. Hét óra 15 perckor megjelent a parton egy parlament, aki tudomására hozta a moni-

⁸¹ KA AFA 1878 13–98/5.; MKSM 1878 69–1/30–162/3.; KA Schiffstagebücher Monitor MAROS September–November 1878. Karton 952. Mb 328/5.

⁸² KA AFA 1878 9–64/32.

tor személyzetének, hogy a felkelők a hajóról leadott pontos lövések hatására elhagyták állásaikat és egy hátultöltős ágyút is magukkal vonatva, valószínűleg Gradačac irányába, elhagyták a várost. Bejelentette továbbá a település meghódolását, és kegyelmet kért a lakosság számára. A parlamentert Karl Hubatka tengerész-hadapród kísérte a tábori útegek parancsnokához, ahonnan a hadtest-főhadiszállásra vitték. Lobkowitz parancsára a hajó hét óra tizenöt perckor beszüntette a tüzelést.⁸³ Aznap a 12. tábori tüzérezred I. nehézütege összesen 22 lövést adott le a városra.⁸⁴

Natti a hajó samaći szerepléséről írt jelentésében Hermann Ritter von Jedina sorhajó-zászlós, a monitor ütegparancsnoka szerepét emelte ki, aki kitűnően és pontosan vezette a lövegek tüzeit, valamint a kiszolgáló tüzérek ténykedését, akik gyorsan, szakszerűen kezelték és töltötték az ágyúkat. A kapitány szerint a legénység nagyon jól teljesítette feladatát: megemlítette Paul Eyb II. osztályú hajógépészt, aki a kiváló teljesítményt nyújtó gépeket felügyelte, Josef Wikette I. osztályú kormányost, akinek hajózási ismeretei lehetővé tették, hogy a hajó a különösen kedvezőtlen vízállás ellenére is mozogni tudott. Berger Josef és Dominik Periscich II. osztályú matrózok a lövegek kezelésében jeleskedtek annak ellenére, hogy a hajóról csak srappnellet tüzeltek, a város északi, mohamedánok lakta része lángba borult, a mecset és 25–30 ház teljesen leégett.⁸⁵

Az időközben, reggel nyolc óra tíz percre elkészült pontonhídon megkezdődött a IV. hadtest csapatainak tervszerű átkelése. (Szeptember 16-án az osztrák–magyar utászok egy újabb hadihídat vertek a Száván, közvetlenül a horvát parton fekvő Samać előtt). Azon először a hadosztály két műszaki százada kelt át, hogy a Száva jobb partján a vonatjárműveknek alkalmas utat készítsenek, őket a 31. gyaloghadosztály 61. és 62. dandárja követte beosztott tüzéségével, majd a 8. huszárezred, a 13. gyaloghadosztály, végül pedig – 14-én este – mindkét hadosztály egészségügyi és vonatrészelei következtek.⁸⁶

A 61. gyalogdandár-parancsnokság a már áthajózott csapatokkal keleti és déli irányból török Török-Samać ellen vonult. Kilenc óra 45 perckor a városhoz csatárláncban közeledő csapatok a helység keleti részében lévő vonalakban 40–50 felkelőt találtak. Rövid, mindössze fél óráig tartó tűzpárbajban a 6. közös gyalogezred két zászlóalja elfoglalta a várost. A tűzharcban mindössze két katona, Theodor Svirecsev és Alexander Dukay szenvedett sebesülést. A 31. gyaloghadosztály maradék erőit a várostól délre gyülekeztették, ahonnan déli 12 órakor három oszlopban elvonultak Modrić és Slatina helységei irányába, azokat még aznap elfoglalták, este az Ilovaca-pataknál táboroztak le. A 6. gyalogezred két zászlóalja Török-Samaćban maradt. A 13. hadosztály ezalatt befejezte átkelését, rövid pihenő után Samaćtól keleti irányban, a Telisa-patak felé nyomult előre, estére pedig elérte Ostra Luka és Obudovać településeket.⁸⁷

Délután egy órára a hadtest mindegyik csapatoszlópa átért a túlpartra. Maga Bienert altábornagy délután fél egy és fél kettő között kelt át a hídon Török-Samaćba, ahol a hadtest főhadiszállás éjjelzett. A város mohamedán negyedében – ahonnan a lakosság

⁸³ KA MKSM 1878 69–1/30–162/3.; KA KM/MS PK 1878 8–4/8., 9–69/6.; KA AFA 1878 13–93.

⁸⁴ KA AFA 1878 9–69/10.

⁸⁵ KA AFA 1878 9–69/7.; KA MKSM 1878 69–1/30–162.; KA KM/MS PK 1878 8–4/8, 9–69/6.

⁸⁶ KA AFA 1878 9–64/32.

⁸⁷ KA AFA 1878 9–69/3., 9–69, 9–63/14.

még idejében elmenekült – a tűz szeptember 15-én reggelig égett. Az ott maradt keresztény lakosokból Bienerth ideiglenes elöljáróságot hívott életre.⁸⁸

1878. szeptember 14-én a Török-Samač védelmére Gračanicából érkezett Ibrahim Pasić bégnek 706 fegyveres állt rendelkezésére, köztük 90 reguláris török lovas és 16 tüzér egy hátultöltős Krupp-ágyúval, akik azonban egyetlen egyszer sem sütötték el az ágyújukat, mert nem akartak a bevonuló osztrák–magyar csapatok ellen harcolni.

Pasić nem hozhatott önálló rendelkezéseket, egyfajta haditanácsnak volt alárendelve, mely a javaslatairól döntött. Így történhetett 13-ról 14-re virradó éjszaka is, amikor is arra az elhatározásra jutottak, hogy nem tanúsítanak ellenállást a császári és királyi csapatok átkelése közben, hanem erőiket Gradačacnál vonják össze. Olyan sok időt veszítettek azonban a tanácskozással, (pl. az osztrák–magyar alakulatok lehetséges átkelési helyeinek latolgatásával), hogy a Gradačac irányába tervezett visszavonulás végül csak erők kis részének sikerült, a többieknek Orašje, Modrić irányába kellett menekülniük.⁸⁹

Szeptember 14-én, miután a város lövetése és elfoglalása lezajlott, a MAROS negyed 11-kor elhagyta addigi horgonyzóhelyét és Novigrádig felderítést végzett a folyón. A hajó kapitánya megállapította, hogy a Száva jobb partján nincsenek felkelők, majd egy óra múlva visszatért Samačba, ahol a következő öt napban horgonyzott.⁹⁰ A legénység fegyverkarbantartást, takarítást és gyakorlatozást végzett.

Szeptember 15-én, 16-án és 17-én a monitor csónakjait Bienerth altábornagy vette igénybe szárnysegédi szolgálatra, mivel a hadtest-főhadiszállás akkor már Török-Samačban tartózkodott. A hajó 18-án Samačon 14 t szenet vételezett.

Szeptember 20-án délután a MAROS Samačról Brčkába hajózott. 21-én és 22-én dél-élelt testvérhajójával együtt Rača és Rajevošelo között végzett felderítést. Szeptember 22-én Rajevošelőban 11,5 t szenet vételezett, majd onnan 23-án reggel visszatért Brčkába. Szeptember 24. és 27. között a legénység kazántisztítást végzett, 28-án a Brčka – Rača – Brčka útvonalon hajtottak végre felderítést; a folyó jobb partján visszatelepülő lakosokat láttak.

A MAROS szeptember 29-én reggel Rajevošelőba indult, ahol 10 t szenet rakodott be, majd még a délelőtt folyamán visszatért Brčkába. Másnap is ott tartózkodott.

A monitor szeptemberben összesen 202 tengeri mérföldet tett meg, mindehhez 22,3 t szenet fogyasztottak kazánjai, amelyek 34 órán át voltak gőz alatt.⁹¹

Október 1-jén a LEITHA is befutott Račából Brčkába, fedélzetén a már említett nyolc török tiszttel, öt legénységi állományú katonával és családjukkal. A MAROS elkísérte testvérhajóját Rajevošelőba, majd együtt visszatértek brčkai horgonyzóhelyükre. A következő néhány nap folyamán mindkét monitor Brčkán állomásozott. Október 4-én a két monitor kis zászlógalával ünnepelte az uralkodó névnapját. Reggel nyolc órakor a helybeli katolikus templomban misét tartottak, amelyen a helyőrség összes tisztje részt vett, a legénység felmentést kapott a kiképzés alól.⁹²

⁸⁸ KA MKSM 1878 69-1/30-162.; KA AFA 1878 9-69., 9-63/14, 13-93/3.

⁸⁹ KA AFA 1878 9-69/11.

⁹⁰ KA AFA 1878 13-93., 13-98/5.; MKSM 1878 69-1/30-162/3.; KA Schiffstagebücher Monitor MAROS September–November 1878. Karton 952. Mb 328/5.

⁹¹ KA KM/MS PK 1878 1-2/5., 1-2/9., 1-2/11., 1-2/17., 1-2/18.; KA AFA 1878 13-93/8., 9-63/20., 9-129.

⁹² KA KM/MS PK 1878 1-2/5., 1-2/9., 1-2/17., 1-2/18.; KA AFA 1878 13-93/8., 9-63/20.

Október 5-én a MAROS reggel hét órakor Brčkáról indulva felderítő utat tett Račáig, majd tizenegy órakor visszaindult állomáshelyére; délután négy órakor érkezett meg. Másnap délelőtt Rajevoselőba indult, és hét tonna szenet vételezett. Október 7-én délelőtt visszatért brčkai horgonyzóhelyére, ahol október 14-ig maradt.

A monitor október 10-én csónakokat bocsátott az osztrák–magyar műszaki alakulatok rendelkezésére, valamint a hajó legénysége a tábori távíróvezetékek Szávából történt kiemelésében és a folyó felett átívelő új vezeték létesítésében segédkezett.⁹³

Az Óbudára történt visszarendelésnek eleget téve a MAROS október 14-én reggel hét órakor hagyta el Brčkát, és este 10 órára Zimonyba ért. Másnap délelőtt 26,7 tonna szenet vételezett, elbúcsúzott addigi DGT kormányosától és helyette egy dunai kormányost vett a fedélzetére. Aznap este hat órakor Szalánkemén mellett horgonyzott le. Október 16-án délelőtt Péterváradon leadta az ottani tüzérszertárnak megmaradt lőszerkészletét, 17-én Apatinig jutott. Október 18-án délután egy órakor Mohácsra érkezett, kilenc tonna szenet vett fel, s még aznap délután három órakor Bajára ért. Október 19-től Baján tartózkodott, ahol a kazánt, a lövegeket, és a fegyvereket alaposan kitisztították. 25-én reggel hat órakor hagyta el a hajó Baját, és aznap már Dunapentelén éjszakázott. A monitor október 26-án, Ercsi érintésével, délután egy óra 15 perccor érkezett meg Óbudára.⁹⁴

A közös hadügyminisztérium haditengerészeti osztálya 27-én elrendelte, hogy a két monitort október 31-én helyezték szolgálaton kívül. Október 30-án a legénységet az előírt létszámra csökkentették, a többieket Polába irányították. Másnap egy bizottság Hermann Czedik von Bründelsberg fregattkapitány vezetésével szemlejelentést készített a két leszerelés alatt álló hajóról.⁹⁵ Az 1878 novemberében készült jegyzőkönyvek tanúsága szerint a monitorokat Óbudán nagyjavításnak vetették alá.⁹⁶

A hadjáratban részt vett két monitor legfelsőbb helyről történő elismerése sem maradt el. A közös hadügyminisztérium haditengerészeti csoportja már 1878. október 15-én kifejezte megelégedettségét a két monitor parancsnokának és legénységének a szeptemberi harcokban nyújtott tevékenységükért.⁹⁷

Ferenc József a Rendeleti Közlönyben október 22-én megjelent hadseregparancs formájában köszönte meg a közös hadsereg, a két honvédség és a közös haditengerészet helytállását az okkupáció hadműveletei során.⁹⁸

Az uralkodó parancsba adta, hogy a két hadihajó személyzete számára az okkupációban való részvétel következtében az 1878-as év hadiévnek tekintendő, amelynek kezdetét 1878. július 28-tól számították. Elrendelte továbbá, hogy az általa 1873. december 2-án alapított hadiérmet minden, a harcokban részt vett tengerész megkapja.⁹⁹

⁹³ KA KM/MS PK 1878 1-2/5., 1-2/6.

⁹⁴ KA KM/MS PK 1878 1-2/5., 1-2/6.; KA Schiffstagebücher Monitor MAROS September–November 1878. Karton 952. Mb 328/5.

⁹⁵ KA KM/MS PK 1878 1-2/19.

⁹⁶ KA KM/MS II. Geschäftsgruppe 1878 12/37.

⁹⁷ KA KM/MS PK 1878 8-4/8.

⁹⁸ L.: Verordnungsblatt für das k. k. Heer. Personal Angelegenheiten. 22. Oktober 1878. No. 61. 531–532. o., illetve KA KM/MS PK 1878 8-4/7.

⁹⁹ KA KM/MS PK 1878 1-7/11., illetve: Normal-Verordnungsblatt für die k. k. Kriegs-Marine. Achtzehnter Jahrgang. Aus der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei. Wien, 1878. XXXV. Stück. 2. November 1878. Nr. 66.

A két monitoron szolgált és hadiéremlre jogosult személyekről a Budapesti Haditengerészeti Különítmény parancsnokságának listát kellett felterjesztenie. Az aktív állományúaknak a hadiérmet ünnepélyes keretek között adták át, a szabadságolt állományúak a városok, illetve községek elöljáróitól kapták meg kitüntetéseiket.¹⁰⁰

1878. október 31-én a MAROS személyzetéből Karl Hubatka sorhajózászlóst, a LEITHA személyzetéből pedig Tamásy Béla első osztályú tengerész-hadapródot tüntették ki hadiérmmel. December 1-jén a két monitor teljes legénysége, összesen 98 fő, megkapta a hadiérmet. December 2-án a MAROS legénységéből még két fő kapta meg ezt a kitüntetést, így az elismerésben részesültek száma százra emelkedett.¹⁰¹

December 3-án Hyppolit Ritter von Henriquez korvettkapitány és Josef Natti sorhajóhadnagy is megkapta az uralkodó legfelsőbb elismerését. December 9-én Nattit a Mária Terézia Katonai Rend lovagkeresztjére terjesztették fel.¹⁰²

A szávai tevékenységük során végig egy-egy, a DGT kötelékébe tartozó kormányos vezette a hajókat. Josef Wikette a DGT I. osztályú kormányosa augusztus 20-án Zimonyban lépett a MAROS fedélzetére és október 18-ig tartózkodott ott, szolgálataiért 150 Ft-ot kapott. A LEITHA fedélzetén Német József, a DGT I. osztályú kormányosa látott el szolgálatot augusztus 20. és október 16. között.¹⁰³

Rájuk azért volt szükség, mert ők ismerték megfelelőképpen az eléggé kanyargós Szávát, a vízállás változásait, a biztonságos hajózást fenyegető veszélyeket, pl. az elkerülendő zátonyokat. A Száva vízállása szeptember elején igen alacsony volt, csak a hónap közepétől emelkedett, szeptember 29-én érte el legmagasabb vízállását, majd október 3-tól ismét apadt.¹⁰⁴

Nehézségeket okozott, hogy a monitorokkal nem lehetett könnyen manőverezni. Ahhoz, hogy a folyón állva tudjanak maradni, szembe kellett fordulniuk a folyásiránnyal. Éppen ezért a lövegtoronyból folyásirányban haladva nem lehetett tüzelni. A toronyba beépített ágyúkkal, mivel túl közel helyezkedtek el a vízvonalhoz, még viszonylag alacsony part, vagy töltés felett sem tudtak átlőni. A párhuzamos rögzítés miatt a két löveget nem lehetett a part ugyanazon pontjára irányozni: rövid távon könnyen előfordulhatott, hogy az egyik ágyú balra, a másik jobbra lőtt el a cél mellett. A gyakorló lövészetek során általában 50 százalékos találati arányt értek el.¹⁰⁵

1878. augusztus 22-én két tengerészcadétot vezényeltek a monitorokra: Karl Hubatka a MAROS, Tamásy Béla a LEITHA állományába került. Az 1. közös gyaloghadosztály parancsnokságán, Brodban kellett jelentkezniük.¹⁰⁶

1878. szeptember elején a két monitor személyzetét, harci alkalmazásukra tekintettel, hét-nyolc fővel emelték, akiket azonban állományfelettiként kezeltek.¹⁰⁷

¹⁰⁰ Normal-Verordnungsblatt für die k.k. Kriegs-Marine, i. m. XXXVII. Stück. 13. November 1878. Nr. 74.

¹⁰¹ KA KM/MS I. Geschäftsgruppe 1878 19/24.

¹⁰² KA KM/MS PK 1878 8-4/8.

¹⁰³ KA KM/MS PK 1878 8-4/8.

¹⁰⁴ KA KM/MS PK 1878 1-2/5., 1-2/6., 1-2/18.; KA AFA 1878 13-98., 13-98/4., 13-98/5., 13-98/9.; KA MKSM 1878 69-1/30-162/3.

¹⁰⁵ Prasky 18. o.

¹⁰⁶ KA KM/MS I. Geschäftsgruppe 1878 8/101.

A LEITHA parancsnoka szeptember 15-én kérte, hogy sürgősen vezényeljenek egy orvost a monitorokra, mivel a napi bevetések során megsebesült tengerészeket nem tudják ellátni.¹⁰⁸ A kérés teljesítésére nem került sor.

1878 júliusa és október vége között a LEITHA személyzetét 49–57 fő alkotta, az előírt békelétszám 49 fő volt. A monitor tisztikarában ezekben a hónapokban egyetlen bizonnyíthatóan magyar származású személy akadt: Tamásy Béla első osztályú tengerész-hadapród. Neve alapján a matrózok közül Horváth Gyula, Varga István és Zombory György tekinthető magyar származásúnak.¹⁰⁹

A MAROS személyzete ugyanabban az időszakban szintén 49–57 fő volt. A tisztek között egy sem volt magyar, a matrózok között is csupán kettő: László László és Szarvas Ferenc.¹¹⁰ Nyilván több magyarországi születésű tengerész is szolgálhatott mindkét hajón, azonban ez a rendelkezésre álló dokumentumokból nem állapítható meg egyértelműen. A legénység nemzetiségek szerinti megoszlása nagyjából megegyezett az osztrák–magyar haditengerészetnél akkoriban jellemzővel, azaz a magyarokon kívül még általában németek, csehek, délszlávok, olaszok szolgáltak a fedélzeten.

Az 1878. október 31-én a leszerelési és szemlebizottság által Óbudán felvett jegyzőkönyv szerint a MAROS személyzetét összesen 56 fő képezte, akik közül egy sorhajóhadnagy, két sorhajózászlós a parancsnoksághoz, két gépész és két tisztiszolga a törzshöz, 49 fő a legénységhez tartozott. A LEITHA személyzetét szintén 56 fő alkotta, közülük egy korvettkapitány, egy sorhajózászlós, egy tengerész-hadapród a parancsnoksághoz, egy gépész és két tisztiszolga a törzshöz, 50 fő a legénységhez tartozott.¹¹¹

1878. novemberétől a MAROS parancsnoka Natti sorhajóhadnagy maradt, a LEITHA Richard Banfield sorhajóhadnagy személyében új parancsnokot kapott. Mindegyik monitor személyzetét egy sorhajózászlóssal és egy gépésszel egészítették ki.¹¹²

Összegzés

A LEITHA és a MAROS monitor 1878. augusztus végétől október 13-ig, nem egészen két hónapig vett részt a boszniai okkupáció hadműveleteinek aktív támogatásában a Száván. A szinte mindennapos bevetések során a hadihajók átestek a tűzkeresztségen, bebizonyosodott sokoldalú alkalmazhatóságuk és nélkülözhetetlenségük, ugyanakkor fény derült néhány hiányosságukra is, így pl. a hajózás és manőverezés nehézségeire alacsony vízállás mellett, a toronyba épített lövegek használhatóságának korlátaira, a hajók magas szénfogyasztására, a kazánok és hajócsavarok gyors elhasználódására.

Hasznos tapasztalatokkal szolgált a két hadihajó éles bevetése az osztrák–magyar haditengerészeti vezetés számára is, amely levonta a megfelelő tanulságokat. Azok birtokában a későbbiek során a két monitor műszaki adottságait, fegyverzetét – igaz csak lé-

¹⁰⁷ KA KM/MS PK 1878 1–6/6.

¹⁰⁸ KA KM/MS PK 1878 1–6/6.

¹⁰⁹ KA Schiffsstandeslisten Karton 305., Standesübersicht SM Monitor LEITHA Juli–Oktober 1878.

¹¹⁰ KA Schiffsstandeslisten Karton 329., Standesübersicht SM Monitor MAROS Juli–Oktober 1878.

¹¹¹ KA KM/MS I. Geschäftsgruppe 1878 12/3.

¹¹² KA KM/MS I. Geschäftsgruppe 1878 8/111.

pésről-lépésre – átalakították, javították, a kor követelményeihez igazították. A hadjáratban való részvételük a Monarchia szomszédos államai és lehetséges ellenfelei számára is demonstrálta a Dunaflottilla erejét és fölényét. Világossá vált, hogy a monitorok hatókörre nem csak a Dunára, hanem annak mellékfolyóira, így a Szávára is kiterjed. Tevékenységük ékes bizonyítéka volt annak, hogy nem csupán a közös hadsereg szárazföldi alakulatai, valamint a haditengerészet adriai egységei képesek harci sikerek elérésére, hanem a hadiflotta dunai egységei is.

A hadműveletek során elsősorban a szárazföldi erők támogatására, felderítésre és járőrözésre, kereskedelmi hajók és uszályok, valamint a térségben folyó csapatszállítások kísérésére, a szabad hajóközlekedés biztosítására és a folyón található hajózási akadályok eltávolítására, az ellenség Száván való átkelésének megakadályozására, a hadihidak őrzésére, csapatrészek szállítására, hírvívő és megfigyelő feladatokra vették igénybe a két hajót.

A hadműveletek legfontosabb mozzanata, amelyben aktívan közreműködtek, a császári és királyi IV. hadtest csapatainak szeptember 14-én lezajlott szávai folyóátkelésének előkészítése és támogatása volt. Annak során a szárazföldi erőkkel történő együttműködésben is sok értékes tapasztalatot szereztek. Más lapra tartozik, hogy az osztrák–magyar hadvezetés elsősorban ellenséges hajóegységek, monitorok ellen tudta volna megfelelően kihasználni a két hadihajó kiváló adottságait.

Figyelembe véve azt a tényt, hogy egészen az első világháború kitöréséig nem nyílt további lehetőség a Dunaflottilla éles helyzetben történő bevetésére, nyugodtan kijelenthetjük, hogy a két monitor az első komoly próbatételen sikeresen jutott túl. Személyzetük értékes harci tapasztalatokat szerzett, a gyakorlatba is átültethették a hosszas békeképzés alatt elsajátítottakat. A parancsnokok, a tisztek és a legénység az éles harc helyzetekben, valamint szerteágazó feladataik ellátása közben egyaránt bizonyították rátermettségüket; nem csak a közös haditengerészet parancsnokságának, hanem az uralkodó és a hadsereg vezetőinek elismerését is kivívták.

A két hadihajó 1878-as sikereit részben magunkénak is érezhetjük, hiszen a császári és királyi hadiflottán belül – önálló magyar haditengerészet és tengerészeti ipar¹¹³ híján – a két első, magyarországi gyárban készült, magyar báziskikötővel rendelkező, fedélzetén az évtizedek során számos magyar származású tengerészt látott dunai monitorhoz köthető a legtöbb magyar vonatkozás közel fél évszázados szolgálatuk során.

A LEITHA és a MAROS részvétele a harcokban csak kis epizódja volt az okkupációnak, de tevékenységükkel jelentősen hozzájárultak az osztrák–magyar szárazföldi csapatok sikeres szávai átkeléséhez, a felkelők ellenállásának megtöréséhez, végeredményben pedig a Kelet-Bosznia elfoglalását és pacifikálását célzó osztrák–magyar hadműveletek sikeréhez.

¹¹³ Az osztrák–magyar haditengerészet történetének, valamint a haditengerészeti ipar fejlődésének magyar szempontú, a kutatások legújabb eredményeit összefoglaló összegzését l.: *Krámlí Mihály*: A császári és királyi haditengerészet és Magyarország. Magyarország szerepe a közös haditengerészet fejlesztésében. Pro Pannonia Kiadói Alapítvány. Pécs, 2004. 23–67. o.

Tibor Balla

THE RIVER-GUNBOATS LEITHA AND MAROS
IN THE OCCUPATION OF BOSNIA-HERZEGOVINA IN 1878

Summary

The Austro-Hungarian LEITHA and MAROS were the first river-gunboats in Europe. The author summarises their history, from their launching in 1871, through their deployment in the First World War, to the 1990s.

The study offers a thorough survey of the only wartime deployment of the two boats that took place prior to the First World War, in the course of the Austro-Hungarian occupation of Bosnia-Herzegovina in 1878.

Both ships supported the Imperial and Royal IV Corps in crossing the Sava River on 14 September 1878; the LEITHA took part in the bombardment of Nova Brcka, and the MAROS in that of Török-Samac. Their further tasks included the reconnaissance of the Bosnian bank of the Sava River, patrolling the river, escorting the transport of Austro-Hungarian troops, guarding civilian boat service and military bridges, crossing troops and war supplies. These tasks had been accomplished until 13 October 1878, when the two boats were ordered to return to Óbuda, Budapest.

The author establishes that the boats had proved their wide-ranging applicability in the course of the operations, and their shortcomings had been brought to light at the same time. The two-month-long deployment of the two ships on the Sava River was only a short episode of the occupation, but contributed to the success of the Austro-Hungarian land forces significantly.

Tibor Balla

LES MONITORS LEITHA ET MAROS DANS L'OCCUPATION DE 1878
DE LA BOSNIE-HERZÉGOVINE

Résumé

LEITHA et MAROS d'Autriche-Hongrie furent les premiers navires de guerre fluviaux, de type monitor, d'Europe. L'auteur résume leur histoire à partir de leur mise à l'eau en 1871 en passant par leur utilisation lors de la première guerre mondiale jusqu'aux années 1990.

L'étude suit de manière détaillée la seule mission de guerre des deux navires avant 1914 lors de l'occupation de la Bosnie-Herzégovine, en 1878, par les forces impériales et royales.

Les deux monitors ont soutenu la traversée du 4e corps d'armée k. u. k. sur la Save le 14 septembre 1878. Ainsi le LEITHA et le MAROS ont respectivement participé au bombardement de Nova Brcka et de Samac turc. En outre, ils devaient reconnaître la rive bosniaque de la Save, patrouiller sur celle-ci, accompagner les transports de troupes austro-hongroises, assurer la navigation fluviale civile sur la Save et la traversée de soldats et de matériels de guerre ainsi que garder les ponts militaires. Les navires ont accompli ces missions jusqu'au 13 octobre 1878, date de leur rappel à Óbuda.

L'on peut en conclure que malgré quelques petits défauts, les deux monitors ont prouvé leur polyvalence dans les opérations militaires. Cette mission de près de deux mois de ces deux navires ne constitue qu'un épisode de l'occupation, mais elle a considérablement contribué aux succès des forces terrestres austro-hongroises.

Tibor Balla

DIE MONITORE LEITHA UND MAROS IN DER OKKUPATION VON
BOSNIEN-HERZEGOWINA IM JAHRE 1878

Resümee

Die ersten Flusskriegsschiffe Europas des Typs Monitor waren die österreichisch-ungarischen Schiffe LEITHA und MAROS. Der Verfasser fasst zuerst die kurze Geschichte dieser zusammen: ausgehend vom Jahre 1871, als sie vom Stapel gelassen wurden, über ihre Anwendung im Ersten Weltkrieg, bis zu den 1990er Jahren.

Die Studie gibt einen detaillierten Überblick über den einzigen Einsatz der beiden Kriegsschiffe unter Kriegsumständen vor dem Ersten Weltenbrand: im Jahre 1878 in Bosnien-Herzegowina im Laufe der Besetzung durch das Kaiserliche und Königliche Heer.

Beide Monitor-Schiffe nahmen an der Unterstützung der Überquerung der Save durch das IV. k. u. k. Korps am 14. September 1878 teil, als die LEITHA an der Bombardierung von Nova Breka und die MAROS an der von Török-Samac beteiligt war. Ihre Aufgaben, die sie bis zum 13. Oktober 1878, also bis zu ihrer Rückbeorderung nach Óbuda (Alt-Ofen) verrichteten, waren die folgenden: Erkundung der bosnischen Küste der Save, Patrouille auf dem Fluss, Eskortierung der österreichisch-ungarischen Truppentransporte, Sicherung der Ungestörtheit der Zivilschiffahrt auf der Save, Überschiffen von Soldaten und Rüstungsmaterial und Bewachung der Kriegsbrücken.

Zusammenfassend kann festgestellt werden, dass die beiden Monitor-Schiffe im Laufe der Kriegsoperationen ihre vielseitige Anwendbarkeit unter Beweis gestellt haben. Zugleich wurden aber auch kleinere Mängel sichtbar. Der nahezu zweimonatige Save-Einsatz der beiden Kriegsschiffe war lediglich eine kleine Episode der Okkupation, die jedoch in bedeutendem Maße zum Erfolg der österreichisch-ungarischen Festlandtruppen beitrug.

Тибор Балла

МОНИТОРЫ ЛЕЙТА И МАРОШ В ОККУПАЦИИ БОСНИИ И ГЕРЦЕГОВИНЫ 1878 ГОДА

Резюме

Первыми военными кораблями типа монитор в Европе были австро-венгерские суда ЛЕЙТА и МАРОШ. В своей работе автор, во-первых, дает краткую историческую справку жизни судов, начиная со спуска их на воду в 1871 году, показывая их применение в первой мировой войне и затем вплоть до 1990 года. В статье детально анализируется первое использование их в боевых действиях - ввод в сражения в Боснии и Герцеговине в 1878 году в ходе оккупации этих территорий кайзеровско-императорскими войсками.

Оба судна-монитора участвовали в поддержке форсирования реки Савы 14 сентября 1878 года королевско-кайзеровским IV корпусом, когда ЛЕЙТА участвовала в бомбардировке селения Нова Брчка, а МАРОШ - населенного пункта Тёрёк Самац. Кроме того суда осуществляли разведку боснийского берега реки Савы, патрулирование на реке, сопровождение венгерско-австрийских транспортов, боевое обеспечение бесперебойности гражданского судоходства по реке Сава, переправу военного личного состава и военных материалов. Их задачей была охрана военных судов, что они выполняли до 13 октября 1878 года, пока не были отозваны в Старую Буду.

Подытоживая, можно сказать, что оба монитора подтвердили возможности их многостороннего применения, в ходе военных операций. В то же время были выяснены их более мелкие недостатки. Почти двухмесячное участие двух боевых кораблей в действиях на реке Сава было всего лишь небольшим эпизодом оккупации, который однако в значительной мере содействовал успеху австро-венгерских сухопутных войск.